

4.12. Higher education: national interests and responsibilities of the state

4.12. Вища освіта: національні інтереси та сфери відповідальності держави

Освіта є соціальним інститутом, зміст якого визначають: а) установи та особи, які здійснюють освітянську діяльність, системи освітніх програм і державних стандартів; б) цілеспрямований процес навчання, тобто розумової, духовної, емоційної, практичної діяльності з виробництва, передавання, отримання і засвоєння нових знань; в) освіченість людини як результат навчання – комплекс знань і умінь (компетенцій), усвідомлених суспільних цінностей і норм, сформованих соціальних зв'язків; г) досягнутий і підтверджений людиною певний ценз, що посвідчується відповідним документом.

Освітній процес здійснюється переважно у формі надання освітніх послуг, тобто сукупності навчальних та виховних дій з передавання та отримання загальних і спеціальних (професійних) знань і інформації, що задовольняють потреби у фаховій підготовці або перепідготовці, дають можливість реалізовувати успішну діяльність у тій чи іншій сферах. У процесі навчання відбувається індивідуальне споживання інтелектуального потенціалу виробника освітньої послуги (вчителя, викладача) і водночас виробництво інтелектуального потенціалу її споживача (учня, студента): реалізація пізнавальних інтересів, опанування певними знаннями, формування різноманітних здібностей до праці, зростання кваліфікації та професіоналізму і водночас перетворення і розвиток особистості здобувача освіти. Генерація та швидкий доступ до нових знань уможливають інтелектуалізацію робочої сили, значна частина суспільства стає спроможною до творчого застосування знань і виробництва інтелектуальних продуктів.

Сучасна освіта є не тільки кінцевим благом – джерелом задоволення духовних, культурних, інформаційних потреб людини і суспільства, а й інвестиційним благом – засобом зростання доходів, соціального статусу, забезпечення конкурентних переваг на ринку праці та одержання інших благ. Здобутий у процесі освіти людський капітал, по суті, є освітнім капіталом і має певну специфіку. Це сукупність кваліфікаційних (теоретичні знання, практичні вміння і навички, накопичений виробничий досвід) та особистісних характеристик людини (розвинуті здібності, матеріальні, соціальні і духовні потреби, мотивації), сформованих у результаті інвестицій в освіту, які приносять людині дохід протягом її трудової діяльності і спонукають до подальших інвестицій в освіту. На мікроекономічному рівні під освітнім капіталом розуміється сукупна кваліфікація та продуктивні здібності всіх працівників підприємства, а також здобутки підприємства у справі ефективно організації праці та розвитку персоналу. На макроекономічному рівні йдеться про суму освітнього капіталу всіх підприємств та всіх громадян країни як частину національного багатства країни. Чим вище цінність освітнього капіталу, тим більшим є економічний вигравш суспільства [1, с. 170-171].

Національні інтереси у сфері вищої освіти полягають у тому, аби вища освіта, по-перше, виконувала покладені на неї економічні функції: набуття, розширення та безперервного оновлення знань; зростання продуктивності праці та індивідуальних доходів працівника; збалансування ринку праці, забезпечення його робочою силою відповідно до змін попиту на працю; соціального захисту працівників від безробіття.

По-друге, суспільство зацікавлене в тому, щоб були забезпечені основні критерії розвитку сучасної вищої освіти [2; 3]:

рівність освітніх можливостей (правова та реальна) для представників меншин, людей з обмеженими фізичними можливостями, малозабезпечених верств населення;

доступність – соціальна, економічна, інтелектуальна та територіальна;

охоплення – здатність системи вищої освіти випускати велику кількість (відносно чисельності населення, яке б теоретично могло претендувати на її здобуття) фахівців, у тому числі надавати можливість здобувати освіту протягом усього життя, принаймні до 39-40 років (мати вікове охоплення);

якість – спроможність системи вищої освіти готувати фахівців, чийі знання, уміння та навички відповідають установленим у суспільстві нормам і стандартам, а також критеріям досягнення мети навчання;

гнучкість – здатність системи вищої освіти до реформ і змін;

привабливість для навчання іноземних студентів;

ефективність – відповідність підготовки фахівців у вищій школі потребам ринку праці; зростання продуктивності праці та індивідуальних доходів працівника; соціальний захист працівників від безробіття.

По-третє, в інтересах суспільства підтримання рівноваги в освітній системі в цілому. Йдеться про збалансування соціально-економічних інтересів та узгодження дій усіх інститутів і акторів освітньої сфери (держави, вищих навчальних закладів, домогосподарств, які мають у своєму складі студентів або майбутніх абітурієнтів, роботодавців, студентів та викладачів ВНЗ, колег із ВНЗ інших країн), усвідомлення ними своєї суспільної ролі, задоволення взаємних зобов'язань і вимог щодо результатів спільної діяльності з виробництва-споживання освітніх послуг, соціально-економічного розвитку країни та її регіонів. Якщо система освіти характеризується нерівністю або дискримінацією, нестійким буде все суспільство.

По-четверте, суспільство зацікавлене в зростанні міжнародної конкурентоспроможності національної системи вищої освіти. Сучасні переваги в геополітичній і міжнародній економічній конкуренції експерти пов'язують не з розмірами країни, запасами природних ресурсів чи фінансовим капіталом, а саме з випереджаючим розвитком та ефективною реалізацією освітнього потенціалу населення, наявністю освічених і кваліфікованих кадрів і технологій, якістю освіти в довгостроковій перспективі.

Україна належить до світових лідерів розвитку освіти: рівень грамотності дорослого населення (віком 15 років і старше) становить 99,7%; частка населення з освітою не нижче середньої (віком 25 років і старше) – 93,5%. У рейтингу національних систем вищої освіти країн світу 2015 р. (U21 Rankings of National Higher Education Systems 2015), сформованому Міжнародною мережею університетів Universitas 21, Україна посіла 41 місце серед 50 країн. Країнами з найкращими системами вищої освіти визнано США, Швейцарію, Данію, Фінляндію і Швецію [4].

Значна відповідальність за розвиток вищої освіти лежить на державі. Ми поділяємо думку Г. В. Калягіна про те, що єдиною функцією держави є виробництво суспільних благ, найважливішими з яких є створення й захист формальних правил. Суспільний характер останніх фактично означає їх прийняття всіма або принаймні переважною більшістю членів суспільства. Відсутність таких єдиних правил ускладнює або унеможливорює діяльність економічних агентів [5, с. 211-212, 224-226]. Визначальними з суспільних благ, що мають відношення до функціонування освітньої галузі і виробництво яких є сферою відповідальності саме держави, є формування ефективних норм освітнього права (правового середовища вищої освіти) та механізмів їх реалізації, здатних гарантувати освітню безпеку суспільства.

Освітня безпека суспільства передбачає реалізацію права людини на здобуття загальної та професійної освіти в державному або приватному навчальному закладі відповідно до індивідуальних здібностей та потреб суспільства (ринку праці), яка б дала можливість працевлаштуватися та одержувати гідну оплату праці, а також здатність держави до захисту національних інтересів у сфері освіти від можливих загроз.

Європейська соціальна хартія у сфері освіти захищає (гарантує) соціально-економічні права на: безкоштовну початкову та середню освіту; безкоштовні служби професійної орієнтації; доступ до професійної підготовки та перепідготовки; реалізацію особливих заходів на підтримку іноземців, які проживають на території конкретної країни; інтеграцію неповносправних дітей у загальну систему навчання; доступ неповносправних до освіти та професійної орієнтації (ст. 9, 10, 15, 17 та ін.) [6]. Причому якщо в XIX ст. у європейських країнах громадськість відстоювала вільний доступ у державні початкові школи, то в середині XX ст. – доступність навчання у державних і частково підтримуваних державою ВНЗ.

Право на вищу освіту є одним із найважливіших конституційних прав людини, реалізація якого створює передумови для розвитку особистості і суспільства в цілому. У Конституції України записано: «Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі» (ст. 53, ч. 4) [7].

Закон України «Про вищу освіту» (ст. 4, п. 1) розвиває це положення: «Право на вищу освіту гарантується незалежно від віку, громадянства, місця проживання, статі, кольору шкіри, соціального і майнового стану, національності, мови, походження, стану здоров'я, ставлення до релігії, наявності судимості, а також від інших обставин. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття вищої освіти, крім випадків, встановлених Конституцією та законами України». У ст. 3 Закону «Про вищу освіту» доступність вищої освіти визнано одним із основних принципів, на яких ґрунтується державна політика у сфері вищої освіти. При цьому перед державою ставиться завдання розширення можливостей для здобуття вищої освіти та освіти протягом життя, створення та забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти, у тому числі забезпечення осіб з особливими освітніми потребами спеціальним навчально-реабілітаційним супроводом та створення для них вільного доступу до інфраструктури вищого навчального закладу з урахуванням обмежень життєдіяльності, зумовлених станом здоров'я [8].

Тим часом існують принаймні дві проблеми, які потребують свого розв'язання. Перша – норми Конституції України і ст. 4, п. 1 Закону України «Про вищу освіту» містять певні правові обмеження щодо права на вищу освіту, надаючи можливість її безоплатного здобуття: 1) в державних і комунальних

ВНЗ; 2) на конкурсній основі відповідно до стандартів вищої освіти; 3) якщо певний ступінь вищої освіти громадянин здобуває уперше за кошти державного або місцевого бюджету. Правда, законодавець уточнює: а) громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту за другою спеціальністю у державних та комунальних вищих навчальних закладах, якщо за станом здоров'я вони втратили можливість виконувати службові чи посадові обов'язки за отриманою раніше кваліфікацією, що підтверджується висновками медико-соціальної експертної комісії, та в інших випадках, передбачених законом; б) громадяни України, які не завершили навчання за кошти державного або місцевого бюджету за певним ступенем освіти, мають право повторно безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах за тим самим ступенем освіти, за умови відшкодування до державного або місцевого бюджету коштів, витрачених на оплату послуг з підготовки фахівців, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Проте конкурс як необхідна умова здобуття вищої освіти у вищих навчальних закладах державної та комунальної форм власності зберігається.

Друга проблема – неоднозначність розуміння взаємозв'язку права на вищу освіту та доступності вищої освіти, що не дозволяє встановити суб'єктів (органи влади), відповідальних за практичну реалізацію даної норми Закону, та способи забезпечення доступності вищої освіти. Річ у тім, що доступність вищої освіти є доволі широким поняттям. Так, соціальна доступність вищої освіти означає можливість здобуття освіти незалежно від статі, етнічної належності, віку, раси або соціального стану людини. Інтелектуальна доступність вищої освіти – це можливості й інтелектуальні (природні і сформовані під час навчання у школі) здібності до засвоєння певної сукупності знань, умінь і навичок відповідно до освітніх програм і стандартів вищої освіти основною масою населення. Територіальна доступність освіти передбачає задоволення потреб регіонального ринку праці у відповідних фахівцях та наближення місця навчання здобувачів вищої освіти до їх місця проживання. Територіальна недоступність вищої освіти має компенсуватися її інформаційно-технологічною доступністю – розвитком сучасних інформаційних технологій, які дають можливість здобувати освіту в будь-якому університеті світу, що особливо важливо для осіб з обмеженими можливостями. Економічна доступність вищої освіти має місце, якщо розмір фінансових витрат домогосподарств на придбання послуг вищої освіти є необтяжливим для них, не ставить під загрозу і не підриває задоволення інших першочергових потреб.

Економічна доступність вищої освіти в українському суспільстві вийшла на перший план. Витрати на вищу освіту дедалі більше перекладаються з держави на здобувачів освіти. В Україні утворився жорсткий поділ студентів на дві категорії: особи, що навчаються за бюджетні кошти (отримують освіту

безоплатно), та особи, що навчаються за кошти фізичних осіб. При цьому відсутні доступні фінансові компенсатори витрат домогосподарств на освіту: надання грантів, пільгових освітніх позик, субсидій тощо. Немає методик оцінки фінансового становища родини для одержання фінансової допомоги; проблематичним є чесне декларування доходів як умова одержання студентської фінансової допомоги. Не врегульованою юридично і тому не розвиненою є традиція філантропічної допомоги здобування вищої освіти через створення при університетах ендавмент-фондів. Особливо вразливими стосовно доступу до вищої освіти є студенти з родин із низьким рівнем доходів та сільська молодь, яка не має ні потрібних статків, ні широкого доступу до додаткових освітніх послуг (довузівської підготовки, репетиторства) [9]. Не меншу загрозу доступності вищої освіти становить поширення тіньових форм оплати освітніх послуг.

Механізмом гарантування освітньої безпеки суспільства є норми *освітнього права*. Ідеться про сукупність правил поведінки, встановлених державою або від імені держави для врегулювання освітніх відносин.

І. В. Тимошенко і О. М. Нащекіна слушно вказують на можливість трактування освітнього права як комплексної галузі, що обумовлене особливостями його предмета – суспільними відносинами в системі освіти. Одна частина з них – це первинні (преціпіонні) відносини між безпосередніми учасниками освітнього процесу з приводу реалізації основних функцій освіти (навчання, виховання, освічення), організації та управління освітньою діяльністю. Такі відносини є специфічними, притаманними лише освіті, тому підлягають регулюванню через специфічні норми права. Інша частина освітніх відносин — це вторинні (коміторні) відносини між акторами системи освіти з приводу забезпечення освітнього процесу ресурсами (матеріальними, фінансовими, кадровими тощо) та доступу до цих ресурсів (включаючи забезпечення права на освіту). На відміну від первинних, вторинні відносини є об'єктом регулювання багатьох інших галузей права: при встановленні організаційно-правових форм закладів освіти та укладенні ними господарських договорів зі своїми контрагентами – цивільного права; при прийомі на роботу та укладенні договорів з науково-педагогічним та допоміжним персоналом освітніх закладів і визначенні для них режимів робочого дня і відпочинку – трудового права; при встановленні системи оплати праці для співробітників та визначенні плати за надання освітніх послуг для студентів – фінансового права; при встановленні режиму оподаткування та податкових пільг для освітніх установ – податкового права та ін. Обидві складові системи відносин є взаємозумовленими і впливають одна на одну [10, с. 101-102].

Утім, застосування норм освітнього права в Україні стикається з численними труднощами: невизначеністю правового статусу головних

економічних акторів системи освіти (учнів, студентів та їхніх батьків; науково-педагогічного персоналу та адміністрації ВНЗ; роботодавців і спонсорів тощо); суперечностями між нормами освітнього права, успадкованими від СРСР, та впроваджуваним у країні передовим досвідом зарубіжних університетів; недотриманням державою прав ВНЗ на широку автономію (академічну, фінансову, кадрову тощо) та іншими [11, с. 115]. Удосконалення освітнього права тому є нагальною передумовою реформування вищої школи.

В Україні освіту визнано найважливішим напрямом державної політики, стратегічним ресурсом соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства. Головним завданням держави має бути захист національних освітніх інтересів від можливих загроз, а норми освітнього права повинні гарантувати освітньою безпеку суспільства, реалізацію конституційного права людини на вищу освіту, розвиток освітньої сфери в цілому.

Література

34. Нематеріальна економіка: управління формуванням і використанням інтелектуального капіталу [Текст]: монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін. ; за ред. Л. С. Шевченко. – Х. : Право, 2014. – 404 с.
35. Пеер, Э. Ранжирование систем высшего образования: граждане и общество в эру знаний [Текст] / Э. Пеер, Ф. Шуллер, С. Виллмс // Вопросы образования. – 2009. – № 3. – С. 172-174.
36. Смит, У. Связь между равенством и качеством в образовании [Текст] / У. Смит, Ч. Лустхаус // Вопросы образования. – 2006. – № 2. – С. 76-78.
37. U21 Rankings of National Higher Education Systems 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.universitas21.com/news/details/186/u21-ranking-of-national-higher-education-systems-2015>.
38. Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория [Текст]: учеб. / под общ. ред. А. А. Аузана. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 416 с.
39. Європейська соціальна хартія (Переглянута) (ETS № 1630). Страсбург, 3 травня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nred=994_062.
40. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
41. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37-38. – С. 2004. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
42. Вхідження національної системи вищої освіти в європейський простір вищої освіти та наукового дослідження [Текст]: моніторинг. дослідж.: аналіт. звіт / Міжнарод. благод. фонд «Міжнарод. фонд дослідж. освіт. політики» ; кер. авт. кол. Т. В. Фініков. – К. : Таксон, 2012. – 54 с.
43. Тимошенко, І. В. Освітнє право як об'єкт економічного аналізу [Текст] / І. В. Тимошенко, О. М. Нащекіна // Економічна теорія та право. – 2015.– № 4 (23) – С. 98-108.
44. Тимошенко, І. В. Дослідницька програма економічного аналізу освітнього права [Текст] / І.В. Тимошенко // Економічна теорія та право. – 2015. – № 2 (21).– С. 110-121.

aimed at achieving safety of existence of people. The essence of the concept of sustainable development is explained as a qualitative change in society's attitude to nature and which is only possible when changing of the inside-public relations. Disclosed methodological foundations of sustainable development, its content represented through the prism of global environmental problems.

4.12 Shevchenko Liudmyla. Higher education: national interests and responsibilities of the state.

The author investigates the content of the social institution of education, features of the educational process and educational services. It has been proved that higher education is an area of formation of educational capital. The basic national interests in higher education are: compliance with the criteria for the development of modern higher education; maintaining equilibrium in the educational system as a whole; the growth of the international competitiveness of the national system of higher education. The state should be responsible for the development of effective standards of educational law, able to guarantee the educational safety of society, realize the human rights for general and professional education in the state and private educational institutions in accordance with the individual abilities and the needs of society.

Part 5. Trends in the development of health care system, clinical medicine and pharmacy

5.1 Markiewicz Zdzislaw. Implementation the clinical supervision, in area of twenty-four-hour care institution for older persons.

The Opole's province is in forefront of Polish regions with high level of demographic old age. Demographic prognoses portray us like place where the matters of senior policy, demand special regard of specialized protective services, gather key meaning. In article author analyses demographic tendencies, and on their background painting of typical senior services accessible in Poland. In next part describe system of supervision and the control of quality of this services, and then describing the results of own investigations of this area, and after that establish the thesis about necessity of change this system. Author proposes clinical supervision, as cure for betterment this situation, describing, her basic principles, functions and advantage for system, as well as citizens.

5.2 Kubatko Oleksandr. Economic assessment of environmental pollution and population health nexus.

It was found that air pollution factors do influence health of population in Ukraine and air emissions in tons per square kilometer are statistically significant and increase the number of cardio-vascular diseases. Urbanization rates and average age of population are also important factors increasing numbers of cardio-vascular diseases. The between region income inequalities reduction combined with economic growth (regional economic convergence) is not related with proper population health improvement in Ukraine. On the contrary, the higher the rates of economic developments the higher are the illness growth rates. That is the economic achievements are done through sacrifice of health quality. It was found a presence of health Kuznets curve in Ukraine for cardiovascular diseases, while diabetes are showing increasing pattern relative to real wages growth.

Part 4. Education as a factor of sustainable development

- 4.1. Kaczmarek Jozef** – Academy of Management and Administration in Opole, Republic of Poland
- 4.2. Krzyzanowska Magdalena** – PhD, Academy of Management and Administration in Opole, Republic of Poland
Syrytczyk Katarzyna Wiktoria – Master, Academy of Management and Administration in Opole, Republic of Poland
- 4.3. Domina Virtoriya** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, SHPI "Donbass State Pedagogical University", Ukraine
- 4.4. Kondratenko Larysa** – PhD, Researcher Laboratory of Psychodiagnostics and Psychological Scientific Information of the G.S.Kostiuk Institute of Psychology, NAPS of Ukraine, Ukraine,
Manylova Lidiya – PhD, Researcher Laboratory of Psychodiagnostics and Psychological Scientific Information of the G.S.Kostiuk Institute of Psychology, NAPS of Ukraine, Ukraine
- 4.5. Kravchenko Tatiana** – Doctor of Public Administration, Professor, Classic Private University, Zaporizhzhya, Ukraine
- 4.6. Lisak Vladimir** – PhD in Economics, Associate Professor, Kamenetz-Podolsk National University named after Ivan Ohienko, Ukraine
- 4.7. Luzhanska Tetyana** – Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor, Mukachevo State University, Ukraine,
Morgun Alla – Candidate of Philology, Associate Professor, Mukachevo State University, Ukraine
- 4.8. Martynenko Nataliya** – PhD in History, Associate Professor, Kharkiv National Medical University, Ukraine
- 4.9. Mahotin Dmitry** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, **Moscow City Teacher Training University**, Russia
- 4.10. Pogorelova Larysa** – Ukrainian Engineering Pedagogical Academy, Educational and Scientific Professional Pedagogical Institute, Ukraine
- 4.11. Punchenko Oleg** – Doctor of Philosophy Sciences, Professor, Odessa National Academy of Telecommunications named after A.S. Popov, Ukraine,
Vodop'yanov Pavel – Doctor of Philosophy Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Belarus, Belarusian State Technical University, Belarus
- 4.12. Shevchenko Liudmyla** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine.

Wyższa Szkoła Zarządzania
i Administracji w Opolu

Sustainable Development: Social and Economic Changes

Edited by dr Wojciech Duczmal
dr Tadeusz Pokusa
dr Larysa Stepanenko

Opole 2016

THE ACADEMY OF MANAGEMENT
AND ADMINISTRATION IN OPOLE

**SUSTAINABLE DEVELOPMENT:
SOCIAL AND ECONOMIC CHANGES**

Edited by dr Wojciech Duczmal

dr Tadeusz Pokusa

dr Larysa Stepanenko

Monograph

Publishing House WSZiA

Opole 2016

Sustainable Development: Social and Economic Changes. *Monograph.*
Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2016; ISBN
978 – 83 – 62683 – 85 – 7 (Paper); pp.436, illus., tabs., bibls.

Reviewers

prof. dr hab. Ryszard Broszkiewicz

prof. dr hab. Petro Zamiatin

dr Iryna Ostopolets

Editorial Board

Marian Duczmal (Chairman)

Józef Kaczmarek

Franciszek Antoni Marek

Tetyana Nestorenko

Tadeusz Pokusa

Witold Potwora (Deputy chairman)

Larysa Stepanenko

The authors bear full responsible for the text, quotations and illustrations.

Publishing House:

Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu

45-085 Polska, Opole, ul. Niedziałkowskiego 18

tel. 77 402-19-00/01

300 copies

ISBN 978 – 83 – 62683 – 85 – 7

©Authors of articles, 2016
© Publishing House WSZiA, 2016